

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Татяна Ичевска

(Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

БЪЛГАРСКОТО „ОСЕВО ВРЕМЕ“

(Пламен Антов. *Любов и Отечество. Изследвания върху българската възрожденска литература и култура.*

София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2024.
ISBN 978-619-245-405-0.)

Tatiana ICHEVSKA

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

BULGARIAN AXIAL TIME

(Plamen Antov. *Love and Fatherland. Studies on Bulgarian Renaissance Literature and Culture.* Sofia: Publishing House of the BAS Prof. Marin Drinov, 2024. ISBN 978-619-245-405-0.)

Макар още в самото начало Пламен Антов да предупреждава, че „Любов и Отечество“ не е монографичен труд, а сбор от писани по различно време статии и студии, обговарящи същностни черти на Българското възраждане, книгата не оставя впечатлението за фрагментарност, защото отделните текстове в нея диалогизират помежду си непрекъснато, препращат един към друг, а както лесно може да се види, частите на всяка една от четирите глави пишат свой общ сюжет. Паралелно с казаното се забелязва, че дори когато се отключва нова тема, в нейното силово поле отново биват завихряни и вече обговорени в предходните глави и части мотиви и образи. Структурата на книгата, бих казала, изцяло успява да покаже разноликостта на нашето Възраждане,

в което, както посочва в наблюденията си и Антов, се засрещат множество разновременни процеси и феномени.

В „Любов и Отечество“ съзнателно се отнема официално приетата в науката горна граница на Възраждането, а текстовете от 80-те години на XIX в. са необходими, защото позволяват да видим, от една страна, новите прочити на вече случилите се исторически събития (друг е въпросът доколко наистина различни спрямо предишните са те), а от друга, митовете за тях, „родени“ от колективното въображение. Но авторът разширява и пространствените граници, като ставащото у нас бива оглеждано през призмата на аналогични и/или сходни явления в Германия, Америка, Франция, Гърция. Едновременно с това част от статиите се опитват да открият, разчетат, „съживят“ образите на колективното съзнание, отложени във фолклора, а чрез и през него – в качеството му на културен посредник, проникнали и в художествената ни литература.

В своето „Теоретично предисловие“ Антов извежда философските концепти и идеи, на които е задължено изследването му и които му позволяват да изгради и защити ключовата си теза за литературата като „пълноценна философия на историята в българското „осево време“ на Възраждането“.

Първата глава на книгата е изцяло компаративистична. В нея се търси отговор на въпроса как асинхронията при съседните култури оказва влияние върху формирането на националното самосъзнание на даден народ и как „травмите“ от въздействието (понякога доста агресивно) от страна на по-силната култура стимулират процеса на самоидентификация на приемащия народ. От една страна, това е показано посредством контактите на Германия с нейния цивилизационен авторитет Франция, а от друга – чрез българското възприемане и/или оттласкване както от гръцкото – медиатор и маска на европейското, така и от немското и френското. Обстойно обговорен е проблемът, поставен още от Иван Шишманов, за двойния модус на Българското възраждане, тъждествено едновременно на Западния ренесанс и на Западното просвещение, както и причините за подобна „двуприродност“. Проследени са и непрекъснато преливащите помежду си процеси на подражаване и на усвояване на чуждото, в резултат на което се преобръщат представите за „своето“ в различните етапи на Възраждането. Любопитни са разсъжденията на автора върху „половите белези“, скрити в образите на природата в отделните европейски литератури и в произведения на изобразителното изкуство, допълнително подчертаващи спецификите на националните култури, както и върху оформилата се през 70-те години на XIX век тенденция за „феминизиране“ на представата за бъл-

гарското, която ярко контрастира на запазената докрай „мъжка“ немска самоидентификация. Във втората част на първата глава е показано как представители на две млади нации – Джеймс Купър и Паисий Хилендарски – градят идеологическата си теза за „своето“ върху една и съща представа – за „добрия дивак“. Както у нас, така и в Америка оформянето на нацията е доминирано от стремежа за раздалечаване от просветена Европа, което пък на свой ред мотивира популярността на идеята, че „своето“ може да превъзхожда европейското именно заради различието, което носи, заради „варварското“ у себе си. Този проблем в книгата е проследен и посредством дебатите за женската мода, разразили се у нас в годините на Късното възраждане, като основният акцент е поставен върху публицистиката на Петко Р. Славейков, защото тя е видяна от Антонов като представителния консервативен глас на тогавашното време. Авторът разглежда статиите на Славейков, насочени против „разкошността“ (мислена във всички възможни аспекти, а не само като мода), като типологичен аналог на западната протестантска етика, възникнал спонтанно в българска среда. Българското еснафство пък се приема от Антонов за типологично-функционален (асинхронен, разбира се) аналог на зародилата се западна модерност в епохата на Ренесанса. Творчеството на Славейков в случая е удачно избрано, защото то в най-голяма степен позволява да се види характерната двойственост на Българското възраждане: любовно-еротичната поезия, кулинарните книги, които Славейков издава, са възплъщение на хедонистично-светския аспект на Ренесанса, в същото време публицистиката му призовава към отказ от всички телесни наслади, към максимални самоограничения и труд. При това тези два аспекта съществуваха без никакво напрежение и конфликтност в неговите текстове. В Славейковата патриархална консервативност Антонов открива корените на българската буржоазна модерност.

Много интересен щрих в тази глава внася последната ѝ част, в която са проследени проявленията на т. нар. комичен епос – от Софроний до съвременната ни проза.

Една от особено провокативните за мен глави е втората – „Похитената девица. В конвенциите на Възраждането и извън тях“. В трите ѝ части са поставени няколко важни акцента: трансформациите, които в различни периоди на Възраждането претърпява фигурата на етнически чуждия, и начините, по които функционира неговият образ като част от натоварения със силен идеологически подтекст сюжет „Отвличане на българска девойка от чужденец“; реконструирането на архаичните схеми, които лежат в основата на този сюжет; обглеждането на фолклорните текстове, в които водещ е мотивът за изкушаваната девица, и па-

ралелите с литературните му интерпретации. Специално бих открила третата част, посветена на ранната поезия на Стоян Михайловски, незаслужено останала встрани от вниманието на критиката. Тук Антоу поглежда отвъд тиражираната оценка за липсата на достатъчна художественост в тези текстове, като показва как и защо в тях се извършва травестиране на образа на похитена/поробена България във фигурата на блудница, в резултат на което водещ в разглежданите стихотворения става мотивът за срама на децата от майката родина. Авторът се опитва да види доколко прочитът на Михайловски се/не се вписва в контекста на Възраждането, да потърси текстовете провокации, довели до подобно семантично превъртане в образа на Отечеството.

Фокусът в третата глава е насочен към Ботев – едновременно като автор и като герой на чужди текстове. Първите две части са посветени на поезията и преводите на Ботев: изследвани са механизмите, по които в стихотворенията му работят дълбинни фолклорно-митологични представи, задълбочено се разсъждава върху мотивите, подтикнали Ботев да преведе точно драмата „Кремуций Корд“, както и върху въпросите защо за него – в качеството му на преводач, е важно да остане верен на оригинала и с какви послания натоварва своя превод; проследен е задочният спор, който Ботев води с Кръстю Пишурката и неговите „побългарени“ преводи („Велизарий“ и „Многострадална Геновева“), засегнат е и проблемът коя от двете преводачески стратегии може да бъде приета за по-успешна с оглед на очакванията на българския зрител; диалогът Ботев – Пишурката е доразгърнат и в наблюденията върху стихотворението „Ней“, в хода на които Антоу реконструира гласовете, (не)съзнателно подтикнали Ботев към създаването на този текст. Четвъртата и петата част вече обговарят опитите на двама от Ботевите „биографи“ – Захари Стоянов и Стоян Заимов, да изградят адекватен образ на тази толкова важна за Възраждането ни (а и след това) личност. Ключовите питання тук са две: доколко при моделирането на Ботевия образ е нужна вярност към фактите и как мощната митотворческа народна стихия успява да надделее над стремежа към истинност. Именно по повод на тези две части у мен възникна лекото недоумение защо Антоу, който иначе не просто познава съществуващите изследвания по засяганите от него проблеми, но и обича да проблематизира техни тези, не се е опитал да проследи наличните прочити по темата за биографичните образи на Ботев (има предвид например „От реалността към образа: биографичният образ на Ботев в прочита на Заимов“ (2015), „Парадигми на паметността: портретът на Христо Ботев“ (2015), „История, ирония, етос“ (2018), „Ботев – проблемът за смъртта. Агоналната сцена“ (2019) – на Иван Русков, „Неизречимостта

Ботев. Три културноисторически сюжета“ (2019) – на Виолета Русева), тъй като със сигурност и в този случай би се получил интригуващ и продуктивен диалог.

Последната глава прекрива в следосвобожденските години, като превръща в свой изследователски обект творчеството на Вазов. Тук търсенията на Антонов вървят в няколко посоки – обговаря се проблемът за самоидентификацията на лирическия аз в ранните Вазови стихотворения; влиянието на Вазов върху мисленето на Шишманов за Паисий и впоследствие – при изграждането на цялостната му концепция за Възраждането; срещата на сериозното и пародийното в романа „Под игото“; механизмите, по които в текстовете на Вазов се сглобява моделът на национална философия на историята; библиотеката на Кандов като повод за размисъл върху литературно несъзнаваното в „Под игото“.

Няма как да не отбележа, че изключително удачният начин, по който е структурирана книгата „Любов и Отечество“, позволява да бъдат видени неизследваните до този момент проблемни полета, които Антонов успешно запълва с текстовете си. Едновременно с това наблюденията му успяват да разширят и вече съществуващи в литературнокритическото пространство представи както за канонични, така и за малко познати автори и текстове.

„Любов и Отечество“ ни предлага интересни и провокативни литературноисторически сюжети, подсказва – понякога неочаквани – диалогични пресичания между творби, принадлежащи на различни епохи и националности, но най-важното е, че поставя въпроси, за които съм убедена, че ще породят следващи изследователски любопитства.

Prof. Tatiana Ichevska, Dr. Sc.

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: tichevska@uni-plovdiv.bg